

УДК 338.431.4

О. В. Піменова,
аспірант кафедри економічної теорії,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКОНОМІЧНА ДУМКА ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Досліджено еволюцію наукових поглядів на організацію селянського господарства. Визначено основні шляхи розвитку малих форм господарювання.

An evolution of scientific views is studied. Main ways of development of individual farms are determined.

Ключові слова: аграрний сектор, сільськогосподарський кооператив, фермерство, селянське господарство, кооперація, філософія господарства.

Key words: agriculture, farming, peasant economy, agricultural co-operation, co-operation, philosophy of economy.

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку ринкових відносин для підвищення ефективності аграрного виробництва України, яке з одного боку, має сприяти забезпеченню країни якісними продуктами харчування та розвитку малого підприємництва в аграрному секторі, а з іншого — збільшенню частки експорту сільськогосподарської продукції, важливим є не тільки вибір форм господарювання, а й розуміння самої сутності господарювання.

ДОСЛІДЖЕНА ЛІТЕРАТУРА

Сьогодні проблема господарювання була висвітлена в роботах таких сучасних вчених: В.Д. Базилевича, І.І. Мазур, А.О. Маслової, В.Л. Осецького, Т.В. Гайдай, І.В. Назарова, Ю.М. Осіпова, Р.М. Гусейнова, І.Є. Кознова, І.У. Гусманова, І.Н. Слепнова, З.Ф. Белікова, С.К. Орловської, Г.Ю. Івлева та ін.

Актуальність запропонованої теми дослідження підтверджується застосуванням поглядів С.М. Булгакова, І.В. Вернадського, О.В. Чаянова, Туган-Барановського та ін.

МЕТА

Нашим завданням є більш детально зупинитись на дослідженні становлення, еволюції та розвитку форм селянського господарювання, приватної власності в системі аграрних відносин, а саме — малих форм господарювання, розвитку та становленні фермерського господарства, проаналізувати їх питому вагу в економіці країни та ефективність відносно інших форм власності, оскільки ця тема є актуальною та цікавою для вітчизняної економіки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Сільське господарство завжди відіграло важливу роль у розвитку будь-якого суспільства. Людство змушене було займатися сільським господарством від початку свого існування для забезпечення себе продуктами харчування. Розвиток форм господарювання в аграрних відносинах неподільно пов'язане з такими поняттями, як земля, власність, господарська діяльність. Аналізуючи розвиток господарських та аграрних відносин, необхідно їх розглядати у тісному зв'язку із земельними відноси-

нами та зміною форм господарювання та власності у певний період. Слово "аграрний" походить від латинського *agrarius* і в перекладі українською означає "земельний".

Земельні відносини необхідно розглядати крізь призму її історично різноманітних форм. Після першого поділу праці та переходу до осілого способу життя людство вперше поділило землі на певні частини (частина займалась тваринництвом, частина — рослинництвом, частина — сінокосом тощо). Наступний важливий етап поділу праці — це поділ праці між селянами та ремісниками. В цей період відбувається розмежування земель на рівні частини: територія для житла та господарства, територія під виробничі майстерні, пашню, сінокоси тощо. Землі в цей період було достатньо, виробництво було натуральним, тобто спрямованим на самообслуговування. Внаслідок розвитку відносин між селянами та ремісниками, формується товарне виробництво. При цьому великі частки землі концентруються в руках духовенства та виконавчої влади (вождя). Потім виникає можливість використання чужої робочої сили (раба) та привласнення продукції його виробництва на власні потреби. Але поняття селянського господарювання та приватної власності на землю більш широке: сюди належать трудові сімейні відносини, можливість передачі її в спадщину [8, с. 686—687].

Теорія селянського господарства почала формуватись як в Україні (яка в цей час входила до складу Росії), так і в Росії в кінці XIX ст. разом із процесом формування в сільському господарстві капіталістичних ринкових відносин. До цього часу вітчизняними вченими економістами-аграрниками досліджувались загальні проблеми, які стосувались безпосередньо сільськогосподарського виробництва. На думку О.В. Чаянова, найбільш ранні погляди про сільське господарство, якщо не враховувати певні сільськогосподарські поради із "Домостроя", висвітлені в трактаті Посошкова "Про скудність та багатство" [5, с. 45]. С.М. Булгаков у своїй праці "Капіталізм та землеробство" зазначає, що селянське господарство не було до цього часу предметом самостійного теоретичного вивчення, оскільки для певних теоретиків, таких як Д. Рікардо, селянського господарства взагалі не існувало, інші, зокрема К. Маркс, цю форму вважали історичним пережитком, що має звільнити своє місце для крупного капіталістичного господарства [2, с. 410].

Як зазначає І.У. Гусманов в своїй статті "Регіональні особливості земельної власності", при першому переході до капіталістичного ус-

трою в сільському господарстві, коли було прийнято Маніфест від 19 лютого 1861 року та Положення про селян, було оголошено про звільнення селян від кріпосної залежності та наділом їх землю [8, с. 687]. У цей період важливу роль відіграли погляди І.В. Вернадського, який виступав за ліквідацію кріпосного права. Проблеми, що займали центральне місце в науковій діяльності вченого, були пов'язані з функціонуванням аграрної сфери, а саме: землеволодіння та кріпосне право. Вивчаючи капіталістичний лад, він вважав його прогресивним, але неоднозначно ставився до великої земельної власності. У своїх працях Вернадський розглядав питання ведення господарства у великих і малих наділах. Він вважав, що в інтересах народу є господарство при окремому, роздрібному володінні. За приклад вчений брав Англію. На той час Росія переймала досвід англійської системи аграрного виробництва, зокрема фермерства.

Поняття "фермерство" походить від англійського слова *farming* та спочатку означало зайняття сільським господарством на власній чи орендованій землі. Розвиток фермерського господарства набуває розвитку в нашій країні в кінці XVIII на початку XIX століття. Саме в цей період в панських господарствах використовувалась модель "англійського фермерства". Найбільшу зацікавленість становили знаряддя праці та засоби обробки ґрунту. Найзаможніші пани "виписували" собі фермерів з Англії та їй посилали своїх кріпосних безпосередньо вчитися фермерству в Англії. На жаль, англійська модель фермерства виявилась не зовсім вдалою, а механічне копіювання іноземного досвіду найчастіше закінчувалось невдачею. Одним з таких прикладів було володіння графа Ф.В. Ростопчина, який пізніше визнав, що таке господарство можливе тільки поблизу столиці чи великих міст. Однією із головних причин невдалого застосування англійського досвіду у вітчизняному сільському господарстві, на нашу думку, було неврахування місцевих особливостей англійського землеволодіння та ведення сільського господарства. Так, С.М. Булгаков у праці "Капіталізм і землеробство" зазначає, що англійські умови сільськогосподарського виробництва на той час передбачали окреме існування крупного землевласника (лендлорда), капіталіста-фермера та класу найманих робітників [2, с. 339], на відміну від вітчизняного типу селянського господарювання.

І.В. Вернадський, зокрема у "Перспекті політичної економії", досліджував фермерську модель. Він наполягав на вільній формі селянсь-

кого землеволодіння, що сприяло б швидкій перебудові земельних відносин стосовно умов виробництва. На думку вченого, велике одноосібне землеволодіння не є корисним для господарства, що й розвинуто І.В. Вернадським у вищезазначеній праці, яка вийшла в 1858 році, тобто після відомої дискусії між такими виданнями, як "Современник" та "Экономический указатель". Захищав приватну власність на землю, виступав проти великої централізованої земельної власності, що відображено у статті "Про поземельну власність" (Критику "Современника") [4, с. 345]. Вважав, що забезпечити концентрацію виробництва може лише фермерське господарство.

І.В. Вернадський критично ставився до панського господарства та землеробства. На його думку, звільнене від кріпацтва селянство буде сприяти розвитку ринку та процвітанню капіталізму. Все це досить яскраво висвітлює позицію Вернадського, який вважав за необхідне, щоб селяни мали землю на правах повної власності. Його цікавить, насамперед, можливість вільної мобілізації землі, яка забезпечить перемогу капіталістичних елементів селянства [4, с. 352].

Важливою передумовою розвитку теорії селянського господарства, яка пізніше в 1923 р. була викладена у фундаментальній праці О.В. Чаянова "Вчення про селянське господарство" та "Організація селянського господарства" (1925 р.), у вітчизняній економічній думці стала столипінська реформа 1906 р., яка передбачала можливість зміни умов селянського землекористування та господарювання. Реформа надавала селянам можливість вибору — господарювати по-старому або переходити на індивідуальне незалежне від общини господарювання. Столипін орієнтувався на такий тип мислення, де селянин повинен сам за себе думати. Аграрна реформа А.П. Столипін почала виводити сільське господарство із стагнації, змінювала господарювання вітчизняного селянства в якісно новий бік [8, с. 386 — 408]. Але поряд з цим реформа показала, що переважна більшість селян не була готова до фермерського типу господарювання, оскільки селянська родина, готова якісно працювати та вести господарство, але такі поняття, як "товарооборот", "кругооборот капіталу", "інтенсифікація виробництва" тощо, — невідомі середньому селянину-господарю.

Малі форми селянського господарювання були досліджені М.І. Туган-Барановським. Вчений вважав, що особливостями малих трудових селянських господарств є те, що вони, задо-

вольняючи повсякденні потреби землевласників, мало залежать від змін цін на сільськогосподарські продукти та можуть існувати та розвиватись зі значно меншим валом і чистим доходом, ніж капіталістичне велике господарство [5, с. 64]. Вчений досліджував проблеми сільськогосподарської кооперації, а також обґрунтував мотиви селян, які вступають в кооперацію. М.І. Туган-Барановський наголошував на важливості розвитку сільськогосподарської кооперації для ефективного селянського господарювання [10, с. 410].

У 1920-их роках була здійснена спроба О.В. Чаяновим та Н.Д. Кондратьєвим звернути увагу на американську модель фермерського господарювання. Олександр Васильович Чаянов прогнозував неможливість розвитку вітчизняного села американським фермерським шляхом. Найважливішим досягненням О.В. Чаянова була розробка методів природничого розвитку селянського господарства. Селянським господарством, на думку О.В. Чаянова, є таке господарство основою якого є родина селянина, яка в процесі господарювання використовує не найману працю, а тільки працю членів родини. Метою діяльності господарюючої родини є задоволення власних потреб. Вчений наголошував, що селянська родина виробляє стільки продукції скільки необхідно на задоволення потреб господарюючої родини. Більше ніж необхідно для задоволення потреб селянської родини вона працювати не буде, оскільки інтереси прибутку не є для неї найголовнішими. Саме тому необхідна система сільськогосподарської кооперації.

На рубежі ХІХ—ХХ ст. видатним вітчизняним вченим С.М. Булгаковим були досліджені малі та великі форми селянського господарювання, обґрунтовано важливість розвитку малих форм селянського господарювання, розкрито народне господарство як результат особистої діяльності та творчості народу в господарському відношенні та по-новому осмислена сутність господарської діяльності та людства в цілому.

Дослідивши англійську, континентальну та американську модель селянського господарювання, вчений виділив особливості розвитку форм вітчизняного селянського господарювання. Так, на думку вченого, велике вітчизняне капіталістичне господарство було представлене в особі пана, який уособлював в собі одночасно і великого землевласника, і фермера-капіталіста. До малого селянського господарства С. Булгаков відносив таке селянське господарство, яке переважно використовує працю влас-

ної селянської родини. Дослідивши умови і особливості господарювання малого трудово-го і великого капіталістичного господарства, вчений зазначав, що головною особливістю цих двох форм господарювання є те, що селянин або малий виробник намагається задовольнити свої потреби шляхом виробничого використання своєї праці, в той час коли метою капіталіста є отримання доходу. До головних відмінностей малого і великого господарства вчений відносив те, що мале господарство характеризується трудовою інтенсивністю, в той час коли велике інтенсивністю капіталу [2, с. 411].

Важливим в розвитку теорії вітчизняного селянського господарства було те, що С. Булгаков звертає увагу на існування великого (панського, капіталістичного) господарства, яке має саме підприємницький характер, оскільки головною метою його існування є отримання доходу та капіталістичної ренти. Таке господарство засноване на праці найманих робітників, селян. В той час, коли мале селянське (трудова) господарство займається виробництвом сільськогосподарської продукції для задоволення власних потреб, використовуючи для цього переважно працю членів родини. Водночас малі сільськогосподарські виробники є учасниками ринкових відносин, оскільки надлишки виробленої продукції вони реалізують на ринку [2, с. 411].

Теорія селянського господарства починалась з необхідності в об'єктивній оцінці та обґрунтування права на існування основної категорії вітчизняного населення — трудового селянства як важливої форми сільськогосподарського виробництва у вигляді індивідуального селянського господарства. Вітчизняні вчені економісти-аграрники досліджуючи цю проблему, намагалися довести, що теорія селянського господарства є новим напрямом економічної науки. Для досягнення цієї мети необхідно було вирішити низку важливих питань, серед яких — ефективність існування малих форм селянського господарювання.

С. М. Булгаков у своїй праці "Капіталізм та землеробство" дослідив ефективність існування малих форм селянського господарювання та розкрив економічну природу селянського доходу як доходу, отриманого від продажу сільськогосподарської продукції, і заробітної плати, та чинники, які впливають на формування цін на селянські продукти. Вчений виділив головні причини, чому мале селянське господарство дешевше продає свої продукти:

— тут нема місця поземельній ренті, вона не входить в ціну продукту. Селянин не отримує у

вигляді ренти прибуток на капітал, потрачений на купівлю землі, при капіталістичному господарстві він дорівнює капіталізованій ренті, капіталістичний виробник отримує цей відсоток у вигляді ренти;

— нема прибутку на витрати виробництва, тому вони не є капіталом;

— матеріали для виробництва, які купуються на ринку, враховуються без відсотка;

— не враховується вартість робочої сили.

Важливим етапом розвитку теорії селянського господарювання було те, що С. Булгаков виділяє місце індивідуального селянського господарства в загальній системі сільськогосподарського виробництва і обґрунтовує думку про те, що селянське господарство виробляє сільськогосподарську продукцію на більш вигідних умовах, ніж будь-яка інша організація селянського господарювання, і якщо б воно могло виробляти в таких же обсягах, як і велике господарство, то мале селянське господарство було б найбільш вигідною для суспільства організацією сільського господарювання [2, с. 423]. Важливим висновком із дослідження стало те, що головним етапом розвитку селянського господарства вчений обґрунтовує необхідність виникнення селянських асоціацій та кооперацій як передумову ефективного селянського господарювання.

Загальна теорія селянського господарювання, яка була створена вітчизняними вченими в період ХІХ—ХХ ст., складається із наступних головних складових, а саме:

— селянська родина як виробнича сила;

— організаційний план селянського господарства;

— капітал в селянському господарстві;

— форми найму в селянському господарстві;

— ринок та товарність селянського господарства;

— кооперація трудових селянських господарств та форми організації селянської кооперації;

— диференціація селянських господарств.

Вчені економісти-аграрники довели, що селянське господарство є стійкою незалежною товарно-економічною формою, яка здатна вільно розвиватися в умовах ринку [5, с. 55].

Але перш ніж говорити про теорію селянського господарства, яка була створена вченими-аграрниками у період ХІХ—ХХ ст., необхідно розуміти саму сутність процесу господарювання. Так, важливим етапом в розвитку даної теорії стала відома праця С.М. Булгакова "Філософія господарства". Вчений вперше зробив

спробу по-новому осмислити сутність господарської діяльності людини шляхом поєднання економічної та філософської наук. Автор "Філософії господарства" почав розглядати економічні явища з філософської точки зору, наголошуючи на тому, що економічна теоретична наука повинна бути у тісному зв'язку з філософією.

У центрі уваги в працях вченого знаходиться людина, її внутрішній світ, життєдіяльність, її господарство. Господарська діяльність розглядається як певна культура, спосіб життя та самореалізації для людини, що займається нею. С.М. Булгаков в своїй праці "Народне господарство та релігійна особа" зазначав, що людська особистість є самостійним "фактором" господарства: в певних галузях праці це зрозуміліше, ніж, напр., в сільському господарстві, в інших — менше, як в індустрії, але це факт. Господарство — це взаємозв'язок свободи, творчої ініціативи особистості та механізму, необхідності, це боротьба особистості з механізмом природи та суспільних форм з метою її пристосування до потреб людського духу. Отже, господарство веде господар. Важливу роль в діяльності господарської діяльності людини відіграє її духовне життя і саме це впливає на її економічну поведінку. За Булгаковим, людина не повинна бути мотивована тільки економічним інтересом, оскільки це веде до роз'єднання людства, а важливим є об'єднання, що базується на спільній вірі, любові, рівності. На думку І.І. Мазур, якщо люди довіряють одне одному в силу загальності їхніх моральних, етичних норм, то й витрати виробництва будуть меншими [6].

Центральне місце у "Філософії господарства" займає людина, господар, її господарський спосіб буття, духовне та культурне життя, взаємозв'язок людини з природою. І.І. Мазур у статті "Перетворення довіри в інститут конкурентоспроможності національної економіки" зазначає, що потрібно досліджувати господарство і людину як частину природи. Не можна зводити економічну науку до розгляду лише економічного матеріалізму та людину економічну (раціональну) в ньому [6].

Людина, за Булгаковим, — це мікрокосмос, який впливає на макрокосмос. Цьому мікрокосмосу і належить провідна роль в макрокосмосі, що і є об'єктом господарського впливу. Космос розглядається як потенціальне поле людини, тому вона має можливість поступово оволодіти природою як в науковому знанні, так і в господарському впливі. Людина в гос-

подарстві підкорює собі природу, але й стає більш залежною від господарства. Він стверджував, що "господарство є творчою діяльністю людини над природою: володіючи силами природи, вона створює з них, що хоче. Людина створює свій новий світ, нові блага, нові знання, нові почуття, нову красу — вона створює культуру" [3, с. 110]. С. М. Булгаков поставив у центр дослідження не економічну людину, а вільну, творчу особистість, людину "як центр Всесвіту", як конкретний духовний тип у всій складності та багатоманітності її психологічних мотивацій [2, с. 24]. Господарство розглядається вченим як процес, перш за все, творчий, а людина в ньому — митець, який створює історію, творчо працює у господарстві. Господарство для людини має бути явищем духовного життя [3, с. 187].

Сьогодні весь світ розглядає людину економічну, тобто головний творчий суб'єкт ринкової економіки, якому властиві такі риси: свобода вибору, раціональна поведінка при прийнятті оптимальних рішень, егоїстичний індивідуалізм — основний рушійний мотив її дій [1, с. 27]. Економічна людина вмотивована, перш за все, економічним інтересом, в центрі якого знаходиться корисність. На думку В.Д. Базилевич та К.С. Базилевич, корисність — це задоволення, яке економічний суб'єкт отримує від споживання економічних благ. Корисність — явище суб'єктивне, найчастіше індивідуальне, хоча усвідомлення корисності простежується і на рівні певних спільнот та суспільства [1, с. 22]. Відносини неекономічної людини базуються не на корисності, а на довірі, що, на думку І.І. Мазур, визначає успіх національної економіки [6].

У сучасних умовах, коли криза та бідність є глобальною проблемою для багатьох країн світу, є сенс переосмислити значення людини у світі, змінити підходи ведення сільського господарства, по-іншому відноситись до праці, до ведення господарства. Нову етико-філософську концепцію, доміантою якої є новий спосіб ведення господарства, оснований на довірі та знанні людини про природу пропонує С.М. Булгаков у "Філософії господарства". Вченим розглядається господарство як явище духовне, як творче ставлення людини до природи.

Особливу увагу автор у "Філософії господарства" приділяє праці. Господарство розглядається як трудова діяльність, а праця — як основа життя з господарської точки зору. Праця — це цінність, за яку можна щось купити або

як мінімум підтримувати життя. Аналізуючи визначення К. Маркса відносно того, що таке праця, Булгаков робить висновок, що праця — процес не тільки механічний, а й творчий. Праця, за Булгаковим, — це вищий початок господарського життя, а роль праці виявляється у феноменології господарського життя. "Господарська праця є новою силою природи, новим світоутворювальним фактором, що принципово відрізняється від інших сил природи" [3, с. 89].

Розглядаючи працю в господарському процесі, вчений акцентував увагу на тому, що таке господарство, праця та господарський акт. Господарство, за Булгаковим, — це перш за все процес знання "чуттєво-зрозумілий, виведений з зовні, а пізнання є той самий процес, але в ідеальній, несуттєвій формі". Праця є творчим видом діяльності, а господарський акт включає в себе модель майбутнього продукту, оскільки в процесі пізнання вже є модель майбутнього знання, або проект у вигляді питання та пошуку, тобто без питань немає й відповідей, і все наше знання — суть питання та суть відповідей природи на запити нашого духу, як зазначає автор "Філософії господарства" [3, с. 85]. Господарська ж праця, за Булгаковим, є новою силою природи, новим світоутворювальним, космогонічним фактором. Водночас досліджуючи працю в сільському господарстві, вчений зазначає, що селянин для ефективно організації свого господарського процесу має знати природу, її закони та організувати свою працю відповідно до природних умов. С. Булгаков виділяє головні умови розвитку сільськогосподарського виробництва, а саме: якість та кількість праці в сільському господарстві. З одного боку, збільшення кількості праці на одиницю площі є головною умовою росту сільськогосподарського виробництва і там, де можливо замінити якісну працю, яка дорого коштує, великою кількістю гіршої та більш дешевої, то там така заміна і відбувається. Досвід Англії у використанні найбільш дешевої некваліфікованої селянської праці, де селяни, перш за все, були мотивовані тільки на отримання заробітної праці, свідчить, що такий підхід призводить до занепаду фермерських господарств, які наймали цих селян. Вчений обґрунтовує важливість морального підходу та особливого ставлення селянина до природи та своєї праці у сільському господарстві [3, с. 464].

Використовуючи такі філософські підходи, ведення господарства в аграрному секторі стає одним із пріоритетних напрямів збагачення

людства та подолання кризових явищ як в духовному, так і в економічному напрямку.

Отже, одним з головних питань, які стояли перед вченими економістами-аграрниками на початку ХХ ст., було виявлення соціального аспекту розвитку малих селянських господарств. Головною умовою успіху цієї ідеї економісти вважали інтенсифікацію цих господарств, яка може набути подальшого розвитку тільки на підставі росту знань про утворення селянських господарств, а також застосування в їх господарствах нової сільськогосподарської техніки. Не менш важливою умовою розвитку цієї теорії була проблема, яку поставив С.М. Булгаков у своїй праці "Філософія господарства" — людина в природі та природа в людині. Таким чином, на наш погляд, виникає необхідність не тільки досліджувати таку сільськогосподарську форму виробництва, як індивідуальне трудове селянське господарство, як головну одиницю сільгоспвиробництва, а застосування філософії господарства в загальній теорії селянського господарства.

Теорія господарства досліджується сьогодні сучасними вченими, а філософія господарства є одним з найактуальніших напрямів сучасної економічної науки. Так, у 2000 р. в Росії за підтримки Вченої ради економічного факультету МГУ була створена Лабораторія філософії господарства, а пізніше і школа філософії господарства під керівництвом д.е.н., професора Ю.М. Осіпова. При Лабораторії філософії господарства діє Філософсько-економічна вчена рада, до складу якої входять і українські вчені, серед них: В.Д. Базилевич, В.І. Кондрашова-Діденко, І.В. Назаров та ін. [7]. Господарство розглядається сучасними вченими не тільки як виробництво, споживання благ, їх розподіл і споживання, господарство — як життя, а світ — як господарство. Створення ж філософії — акт господарчий [9, с. 10 — 11]. Людина — це, перш за все, деміург світу, вона живе, створює господарство і реалізує себе. Створюючи господарство, людина творить світ. Отже, людина — це, на думку Ю.М. Осіпова, господарюючий суб'єкт. Так, Ю.М. Осіпов, розвиваючи теоретичну економію, розробив теорію господарства, яку виклав у своїй праці "Теорія господарства. Початок вищої економії", в рамках якої запропонував оригінальну концепцію господарства, економіки, способів господарства, вартості, капіталу, фінансів, ринку тощо. Вчений розробив теорію вартості, висунув ідею фінансової економіки та глобальної економіки. Ю.М. Осіпов є автором багатьох фундамен-

тальних праць з філософії господарства, таких як "Досвід філософії господарства", "Філософія господарства", "Епоха Постмодерна" та ін.

Філософія господарства, на нашу думку, є важливою частиною теорії селянського господарства, оскільки вона, перш за все, розкриває проблему людини в природі та природи в людині. Вітчизняний селянин є саме тією людиною, яка ближче від інших знаходиться до природи, оскільки його діяльність пов'язана із сільськогосподарським виробництвом, а отже, із безпосереднім контактом з природою. Від господарювання в системі аграрних відносин залежить продовольча та значною мірою фінансова безпека країни, ефективний розвиток сільськогосподарського виробництва та підвищення соціальних стандартів життя громадян. В умовах загальноекономічної та продовольчої кризи, коли відбувається спад реального рівня доходів населення і, в першу чергу, селян, висока інфляція, диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію та промислову продукцію для сільського господарства, недосконалість кредитно-фінансової системи, важливо зберегти господарське ставлення селян до землі як до "годувальниці" та становлення "господаря землі". В часи, коли людство переживає кризові явища і накопичені гроші кожен день втрачають свою вартість, а деяка частина суспільства потерпає від бідності, людству слід повернутись до духовності та ведення сільського господарства з іншого, тобто творчого, філософського, високої духовної культури, соціального та історичного підходу. Розвиток аграрного сектора та заохочення суспільства до ведення сільського господарства є тільки частковим вирішенням проблеми продовольчої кризи та зменшення відсотка бідності. Досягнення сільським господарством високого рівня розвитку вимагає від суспільства якісно нових підходів до ведення сільського господарства та господарювання заснованих на довірі, любові, спільній вірі, використанні знань про природу, переходу до екологічного та органічного землеробства. У цьому контексті господарювання, — це з одного боку, господарська праця, що є основною умовою життєдіяльності людства, а з іншого — феномен духовного розвитку суспільства; це місце розвитку; перебування фізичних, біологічних, антропних тіл; простір виробничо-господарської, соціальної, духовно-культурної, політичної діяльності; природний ландшафт і життєве середовище. Разом з тим, такий філософський підхід ведення господарства буде сприяти розвитку базової галузі села —

аграрному виробництву, стимулювати його конкурентоспроможність за рахунок відносин суспільства заснованих на довірі та заохоченні екологічних видів сільськогосподарської діяльності.

ВИСНОВКИ

Отже, філософія господарювання є невід'ємною частиною теорії організації селянського господарства. А створення теорії селянського господарства в цілому було однією з пріоритетних задач для вітчизняної науки та практики в період XIX — XXI ст., оскільки селянське господарство було і є основою сільського господарства країни.

Література:

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: навч. посіб. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2008. — 263 с. — (Вища освіта XXI століття).
 2. Булгаков С. Розмисли. Творча спадщина в контексті XXI століття \ За ред. В. Д. Базилевича. — К.: Знання, 2006. — 903 с. — (Славетні постаті).
 3. Булгаков С.Н. Философия хозяйства. — М.: Наука, 1990. — 412 с. — (Социологическое наследие).
 4. Вернадський І. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні \ За ред. В. Д. Базилевича. — К.: Знання, 2009. — 862, [2] с., [12] с. іл. — (Славетні постаті).
 5. Виноградова И.Н. Учение А.В. Чаянова об организации крестьянского хозяйства: дис. ... канд. эк. наук: 08.00.01/ Виноградова И.Н. — М., 2003. — 196 с.
 6. Мазур І.І. Перетворення довіри в інститут конкурентоспроможності національної економіки.
 7. Сайт економічного факультету МГУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.econ.msu.ru/cd/110>
 8. Собственность в XX ст. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН). 2001. — 960 с.
 9. Философия хозяйства // Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. — 2005. — № 3 (39). — 304 с.
 10. Экономическая история: хрестоматия / отв. ред. д-р ист. Наук проф. А.Д. Кузьмичев, д-р экон. Наук проф. С.К. Никитина; сост. Л.И. Бородкин и др.; Гос. ун-т — Высшая школа экономики. — 2-е изд. — М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. — 552 с. — 1000 экз.
- Стаття надійшла до редакції 26.10.2011 р.*